

KALIX - nytt

Medlemsblad för Kalixbygdens Forskarförening
Sänkvägen 16 952 00 Kalix

Maj 1988.

Vi närmar oss den härliga sommaren med sol, bad och semester, men innan dess har ni chansen att ta del av Dr F.O Hillborgs föreläsning:

Kan släktforskning svara på frågan om var, när och hur anlaget för Gauchers sjukdom har uppstått ?

Sjukdomen har i Norrbotten lokaliserats till Nybyn i Överkalix och anföräldraparet Lars Nilsson f. 1651 och hans hu. Kerstin Olofsdotter f. 1653.

Tillsammans med Morbus Gaucher-föreningen i Norrbotten arrangerar vi föredraget i förvaltningsbyggnadens sessionssal.

**Söndagen den
29 maj kl 1400**

HJARTLIGT VÄLKOMNA !

Tyvärr blev Christer Westerdahl sjuk och kunde icke hålla sitt föredrag om "Förlista skepp". Till hösten kommer vi att försöka återkomma med detta ämne.

Ernst och Svea Lundbäck hoppade in och räddade kvällen med sina bilder och berättelser om Kina.

Tack för det !

Ernst har även skrivit en uppsats om "Slätterarbetet förr i tiden".

Den kommer att utdelas till alla medlemmar som kommer på mötet den 29 maj. Övriga intresserade kan köpa den för en billig penning. Om ni har andra ord och uttryck i Er by -beträffande slättern -så hör gärna av Er till Ernst

Ytterligare ett bidrag av Ernst Lundbäck får Ni ta del av i det här medlemsnumret och nu gäller det " Byggda Skepp ". Nederkalix var ju en synnerligen aktiv ort, vad gäller skeppsbyggnad, på 1700- och 1800-talet.

Bengt Lundholm har "botaniserat" i gamla domböcker och bidrar med en sedelärande berättelse, som har anknytning till Björknäs gård.

En knippe Kalix-historier får vi också plats med. Det kanske finns flera hemma i Era gömmor?

Brev från Kalix-bor på "södra orter" har vi också fått och sedan kommer även ett par efterlysningar.

Med det här numret bilägger vi ett inbetalningskort för 1988 års medlemsavgift. Lägg det inte åt sidan, utan tag med det till posten, så är Ni säkra på att få kommande nr av KALIX-nytt.

Kalixbygdens FF:s styrelse 1988

Ordf	Birger Lindgren	0923/13222
Sekr	Bengt-Göran Nilsson	0923/11592
Kassör	Bengt Lundholm	0923/25060
	Hans Högdahl	0923/26057
	Owe Fredriksson	0923/12346
	Bertil Wikström	0923/11752
	Bernt Öberg	0923/13602

Medlemsavgift 30 kronor. Pg 47 95 367 - 4

Nya medlemmar

Hedlund Svea	Köpmannagatan 36	952 00	Kalix
Karlsson Karl-Göran	Hemgårdsvägen 5	771 00	Ludvika
Larsson Jan-Erik	Gammelgården 3075	952 00	Kalix
Lindberg Gunnar o Maj-Britt	Box 41	950 40	Töre
Lundbom Rune o Doris	Flensvägen 11	125 41	Åivejö

TILL SALU

VIGDA, FÖDDA och DÖDA i Nederkalix församling 1657 -1688.

Häfte om 50 sidor med renskrivning av de äldsta kyrkböckerna.

FÖDELSEBOK för Nederkalix Församling 1688 - 1739.

Häfte om 220 sidor försett med plastomslag. Renskrivning och bearbetning av den mest svårästa delen. Även dopvittnena är medtagna.

DÖDA och BEGRAVDA i Nederkalix 1759 och 1760.

Häfte med återfunna blad ur dödboken. Finns ej på mikrofilm.

Ovanstående böcker kommer att försäjas på kommande föreningsmöten för 30 , 150 resp. 15 kronor.

Utsändes också per post, portofritt mot inbetalning av 40 , 170 resp 20 kr. på Kalix Forskarförenings pg 47 95 367-4. Ange på talongen vad inbetalningen gäller.

BYGGDA SKEPP I NEDER-KALIX

Av Ytterbyns Hembygdsförening har jag fått i uppdrag att forska efter namnet på den skuta, som enligt traditionen skulle ha byggts någon gång på 1700-talet i Skutviken (Skjåpaviken¹⁾ i Holmen vid innersta delen av Inre fjärden i Ytterbyn. För att fullgöra uppdraget har jag besökt Stockholms stads arkiv och där gått igenom matareböcker 1779-1805, Norrbottens museum och där tagit del av Olov Isakssons två förteckningar över fartyg, byggda i Norrbotten samt länsarkivet i Uleåborg, Finland. En förteckning över fartyg, byggda i Nederkalix bifogas.

Problemet har icke kunnat lösas, om man kräver full bevisning. Men sannolika skäl talar för att fartyget i fråga kan vara barkskeppet FOLKETS BEKYMMER, byggt år 1797 i Nederkalix. Tyvärr angives själva byggnadsplatsen endast med ett streck. Fartyget var tämligen stort, 148 svåra läster. Traditionen uppger, att man hade stora svårigheter att sjösätta och få ut fartyget på öppet vatten, man fick uppbåda mycket folk för detta arbete. En "skräna" uppger t.o.m. att fartyget var så stort, att man måste få ut det på Väna fjärden för att kunna vända det. Det kan väl ligga en viss sanning i detta, om man valde att göra vändningen med hjälp av seglen vid provseglingen. Namnet Folkets Bekymmer är f.ö. så pass ovanligt, att man tycker sig böra sätta det i samband med den besvärliga sjösättningen. Härmed anser jag, att jag fullgjort mitt uppdrag. Skulle ytterligare fakta i ärendet bli kända, meddelar jag givetvis dessa snarast möjligt.

Kalix den 7 april 1987

Ernst Lundback

1) Namnet SKJÅPAVIKEN och SKJÅPAHOLMEN på en karta från 1782-86 kan troligen avse att området varit både anöringsplats för fartyg och skeppsbyggnadsplats. Det kan då vara av mycket gammalt datum.

✓ 5:	Galleasen <i>Sophia</i> byggd i Neder Kalix ¹⁷⁷⁷ vid Väna fjärden by, Häradshandelsman <i>W. Bergman</i> 77	66 77	del
✓ 6:	Skriggartinen <i>Tharmonia</i> byggd i Neder Kalix ¹⁷⁹⁷ på Rod-Ön och dargita Skjågård, Häradshandelsman <i>Anders Richardt Hillström</i> 88	103 116	del
✓ 7:	Fregatten <i>Bellona</i> byggd uti Neder Kalix ¹⁷⁹⁶ vid Gammelgårds by, Häradshandelsman <i>A. Luthroew Hillström</i> 136	15 113	del
✓ 8:	Skutans Galeasen <i>Delfin</i> byggd i Neder Kalix ¹⁷⁹⁶ vid Holmen och Hredviken, Handelsman <i>Ernst Bergman</i> 116	35 119	del

Några fartygstyper.

Berkskepp: tremastat segelfartyg.

Brigantin: skonertbrigg, tvåmastat segelfartyg med rår på båda masterna men utan märsar och utan segel under storrån.

Märs: ett slags plattform, anbringad på stormasten.

Brigg: tvåmastat segelfartyg med rår och märsar på båda masterna.

Fregatt: krigsfartyg, segelfartyg med tre master med märsar och rår på alla masterna.

Galeas: tvåmastat fartyg för kustsjöfart. Hukare Galeas: fiskefartyg av galeastyp.

Hukare: el. galeasartat holländskt fiskefartyg.

Hukert:

Jackt (Jakt): enmastad lastskuta med gaffelstorsegel, tre försegel och bredfock. Hukare Jackt: fiskefartyg av jakttyp.

Kryssare: krigsfartyg.

Skepp: eg. segelfartyg med minst 3 master och med råsegel åtminstone på fockmasten.

Slup: ett förr använt enmastat lastsegelfartyg, riggat med gaffelstorsegel, toppsegel och 3 försegel.

Snau: (av holländska snauw) ett slags mindre fartyg för kanal- och kustfart.

Svåra läster och dräktighet.

Läst av last el. lasta. Svår av tyska schwer, som betyder tung el svår.

Svår last betyder alltså eg tung last. En svår läst = 18 skeppund järn.

1 skeppund = 136,1 kg. 1 svår läst = ung. 2,5 ton (2,448 ton).

Skutan Folkets Bekymmer hade en rätt dräktighet av 148 svåra läster = 362 ton (ung).

Dräktighet = lastförmåga el. tillåten last. Ett fartygs rätta dräktighet bestämdes genom mätning av edsvurna skeppsmätare. Resultatet infördes i en skeppsmätarebok, och intyg utfärdades.

Kalix den 10 juni 1987.

Gunnar Lundström

I Stockholm inmätta skepp, byggda i Nederkalix.

Källa: Mätareböcker i Stockholms stads arkiv, årg. 1779-1805.

Skeppstyp	Namn	Dräktighet (Lastförmåga)	Inmätt år	Befälhavare vid inmättn.
Snauskepp	Christina	130 svåra läster	1795	Axel Gabriel Åberg
"	Margareta	105 "	1798	Joh. Herm. Apelqvist
Brigg	Fru Anna	77,5 "	1799	Jochim Daniel Steffens?
Barkskepp	Christina	130 "	"	Axel Gabriel Åberg
Galeas	Maria Rosina	29,50 "	1800	Christoffer Windelbom

Förteckning över skepp, byggda i Nederkalix enligt två listor, uppgjorda av Olov Isaksson, Läns museet i Luleå.

Källor: Handlingar i Sjömanshusets arkiv (mapp för åren 1796-1849),
avseende Luleå mätningkontor, och skeppsbyggmästares intyg ang.
skeppens dräktighet m.m.

Skeppstyp	Namn	Dräktighet	Byggår	Byggsplats och byggmäst.
Barkskepp	Ladies Avanture =Ladies Adventure	235	1780	Bredviken, Neder Kalix
Fregatt	Anders. f. Hercules	210	?	Bredviken? "
"	Amphion (I)	285	1777	Sangis, "
Fregatt	Göteborg	350	1782	Töre
"	Marstrand	346	"	"
Snauskepp- pet	Neutraliteten (senare namn St. Barthelemy)	136	1782-1783	Sangis, Åsenholmen
Fregatt	Johanna Cornelia	241	1783	Byggd under namnet Fre- den i Sangis, Åsenholmen Sen. namn Magnus & Anna Stephana.H. Callinen
"	Patrioten	210	1783?	----- Neder-Kalix
Snau skp	Orion	157	1784	Sangis, Åsenholmen?
Fregatt	Gustaf Adolph	163	1792 ?	Sangis, Finnholmen
Skepp	Christina	114	1778	Gammelgården, Ned.Kalix Joh. Kallinen

Snauskepp	Margaretha	110	1793	Ned. Kalix
"	Amphion (II)	282	1795	Bredviken, Ned. Kalix, senare namn Johanna Charlotta
Barkskepp	Folkets Bekymmer	148	1797	----- Ned. Kalix
Fregatt	Providentia	200	"	Båtskärsnäs "
"	Bellona	136	1800	Gammelgården "
Barkskepp	Triton	99	"	Bredviken " Eric Bergman
Fregatt	Äran	105	1802	Sangis, Finnholmen
"	Orion	156	1804	Bredviken, Ned. Kalix. Senare namn Providentia II
"	Westernorrland	136	1804	----- Ned. Kalix
Barkskepp	Wäster Nordland	?	1804	NederKalix, Johannes Sundelin Mag. Grundahl
Fregatt	Providentia (III)	117	"	Näsbyn, NederKalix
"	Amicitia	148	?	Bredviken, NederKalix
Barkskepp	Fortuna	138	1806	----- NederKalix
Skepp	Enigheten	130	1811	----- "
Brigg	Apparencen	109	1811	Calix?
Skepp	Swea (I)	120	1814	NederKalix
Galeas	Camla Jacob	65,50	1826	NederKalix, J.J. Spillhammar
Skepp	Solid	272	1827	V. Siksund Töre NederKalix Hans Hästö.
Fregatt	Solid	237,75	"	NederKalix
Barkskepp	Sophia	187,79	1836	Båtskärsnäs, NederKalix, Olof Öhman
"	America	210	1837	Båtskärsnäs, NederKalix Olof Öhman
Skonert	Helena	114	1839	Näsbyn, NederKalix. O. Öhman
Barkskepp	Fritiof	185,69	1838 ^{el}	NederKalix. Anges i annan förteckning, byggt i Sävis av Olof Öhman
Brigg	Norden	101	1839	Risön, NederKalix. O. Öhman
"	Orestes	167	"	Töre. Anders Berglund
"	Pylades	171	"	" " "
"	Orestes	161,59	"	NederKalix. Troligen samma som Orestes ovan (E.L.)
"	Swea (II)	145	1840	Risön, NederKalix. O. Öhman
Skonert	Nomaden	30,17	"	NederKalix
Brigg	Björn	70,33	"	"
Öppen båt	Törefors	21, 27	"	"

Brigg	Helena	85,31	1841	NederKalix
"	Hermelin	143	1842	Töre. Anders Berglund
Barkskepp	Haparanda	132	"	Risön. NederKalix.O.Öhman
Brigg	Louise (I)	146	1846	NederKalix:Töre.E.A. Löfgren
"	Birger Jarl	119,25	"	"
"	Siri	125	"	" Töre. "
Skonert Norrlandsstrand		98	1847	NederKalix
"	Felicia	173	1848	Töre. E.A. Löfgren
Brigg	Louise (II)	126	1849	" "
Fregatt	Emigrant	323	1853?	" "
Brigg	Ida	143	1853	" "
Barkskepp	Linea	224	1854	Kalix-Råneå.Petter Brändlöf

— 0 —

Fartyg, byggda i NederKalix och uppmätta i Torneå nedan angivna år.

Källa: Mättningsböcker m.m. från Torneå stad, vilka nu förvaras på
länsarkivet i Uleåborg (Oulun Maakunta-Arkisto, Arkistokatu 6, Oulo)

Snaubriggen	Triton	99	1800	Bredviken, NederKalix.Eric Bergman
Galeas	Sophia	47	"	Vänafjärden, NederKalix. Hand.mannen Anders Reichardt
Brigantin	Harmonia	89	"	Bodön, Sangits, Neder-Calix Anders Reichardt
Fregatt	Bellona	136	"	Gammelgårds by, Neder-Calix Sockn.Hand.männen A.Reichardt och A. Lythraeus
Hukare Galeas	Delphin	76	"	Bredviken, Neder-Cali Sockn. Hand.man Eric Bergman
Fregatt	Äran	104	1802	Finnholmen, Sangits skärgård Neder-Calix Socken
"	Providentia	118	1804	Näsbyn, Neder_Calix Sockn. Anders Lythraeus
"	Orion	156	"	Bredviken, Neder-Calix Sockn Eric Bergman
"	Amicitia	148	1805	Näsbyn och Bredviken, Neder-Calix. Eric Bergman

Kalix den 7 april 1987.

Ernst Lundström

BARNAMORD PÅ BJÖRKNÄS?

- läsövning i 1600-talssvenska -

Denna sedelärande berättelse är hämtad ur protokollet från
vårtinget i Kalix år 1686.

Såsom Uthi förledne Juhlehögtydh är Upkommit ett rychte och taal
ibland gemeena man, att ett Barn skulle funnitz mördat och
Nedergräfwit Uti dyngge högen hoos för detta Befallningzman och
Myntte Inspectoren Wälb/etrod/t Sigfredh Persson Fordel, hwilket
/:Salve venia (må vi förlåtas):/ Swynen skohle burit i Munnen,
och een Fordels Tienstepyga derföre blifwit misstänckt att hafwa
födt och mördat besagda foster, efter som hoon widh förrige
Tinget tilstodh sigh blifwit förnedradh at een Soldat i Wassen
och wara med Barn, thet hoon doch sedermehra intet hade androm
witterligen födt eller i Liuset framburit; Altså förorsakades
Rätten taga detta grofwa taal och rychtet till ett Skarpt och
noga förhör, hwad skiähl och grundh der till finnas måtte?
Hwar med Ländzman Jöntz Persson berättade, att straxt han fått
detta wetta Utaf Olof Erichsson i Månsbyn, hade han reest till
Fordel, then och genast låtit Ransaka sitt huus och medelst
tweenne rederliga Qwinnor besichtiga Pygan, doch hwarken funnidt
hoos henne det ringaste Täckten att warit hafwande, fast mindre
födt Barn ny (icke) heller andra Liknelser till sielfwa Barnet;
Uthan, enär Länghe och Wydlyfftigt Undersöktes effter rätta eller
första Sagesmannen till samma rychte, befans omsyder alt sammans
wara ett Löst taal och Gissningh herflutit, i ty een gammal
Tiggiare pyga blifwit warse, Swynen burit ett sielfdödt Lam,
som var i Gödningzhögen Utkastat, thet hoon inbillat sigh warit
ett Barn, och i sin obetäncksamheet refererat slikt för
åtskillige andre, hwilka sedermehra giordt inbördes Gissningar
och Sqwaller der Utaf, att Rätten således intet kunde för denne
gång komma wydare der medh.

Tolkat av Bengt Lundholm

Det kom ett brev

"Hjärtligt tack för Kalix-nytt. Alltid lika roligt att få och för oss i församlingen är den en fin länk mellan oss och hembygden."

Ja så börjar ett brev som vi fick för en tid sedan av Kajsa Nilsson i Tullinge.

Roligt att se att vårt lilla blad fyller den uppgift som vi har tänkt att den skall ha, nämligen att hålla kontakt med medlemmarna.

Kajsa, som har släktskap med Anders Gustav Hällgren om vilken vi skrev om i förra numret, bifogar nära kopior ur "Folkskolan i Kalix och Töre 1842-1942" av Melvin Bergman. Där finns en hel del uppgifter om nämnde Hällgren och vi föreslår intresserade att läsa boken.

Läraren A. G. Hällgren med sin första hustru och äldste son.

EFTERLYSNINGAR

Soldat Karl Olov Bergström på Jagare-rotan i Korpikån, född 1839 den 3 april i Wassen gifte sig den 18 mars 1868 med Britta Henrika Pettersson född 1842 den 29 oktober i Månsbyn. Bägge ovanstående är födda oäkta och fadern är icke angiven.

Om det är någon som känner till detaljer om detta, är jag tacksam för upplysningar

Kari-Göran Karlsson
Hemgårdsv. 5
771 00 LUDVIKA

Margareta Wallin forskar i BOSTRÖM-slakten med förgreningar bl.a i Sangis. Enligt den muntliga traditionen skulle släktskap föreligga även med LESTADIUS-slakten. Margareta har emellertid icke kunna finna förbindelselänken.

Vidare undrar Margareta om det är någon som vet nå't mera om kronobefallningsmannen Carl Jacob Boström som omnämndes i artikeln om Sandörsunds Glasbruk i KALIX-nytt okt. 1987.

Om det är någon som kan lämna upplysningar är hon ytterst tacksam.

Adressen är : Margareta Wallin
Hälsieholmsv. 15
283 00 OSBY

Några Kalixhistorier ur boken:

De bästa Norrbottens historierna,
redigerad av Yngve Åström, Luleå 1959.

ISA NAOTVOIKA

Indelte soldaten korpral V. vid Kalix komp, hade befälet över en grupp beväringar som skulle ta ut persedlar. Det var litet oordning i truppen, och en löjtnant, bördig från Skåne, gav order om att det skulle vara tyst.

Korpral V. sa till sina pojkar, men använde inte nog kraftig röst, och löjtnanten hörde bara ett mummel som åtföljdes av mannarnas skratt.

— Högre korpral, skrek skåningen!

— Ja, din kän I väl hör, åt handen hav i swölo ini härso!
ropade V.

— Det var bra. Och nu rättar ni er efter vad korpralen säger.

KALIXANEKDOT

Länsman Svenonius, Kalix, förrättade vägsyn, den tid då jordägare var tilldelade var sitt vägstycke att underhålla.

Vid väguppslagningens avsyning om våren yttrade han till en av gustafskarlarne, Holmträsk, att dennes vägstycke var för smalt uppslaget.

Gustafskarlen svarade:

— Jär vägen nåo lak? (Är vägen nog lång?)

BIGGEST IN THE WORLD

Gubben Andersson från en by i Nederkalix socken kommer en dag körande ett timmerlass. Då möter han svensk-amerikanen Swansson, som säger:

— Det var väldigt små träd det växer här i Sverige! Såna här använder vi till tandpetare i Amerika.

A. replikerar:

— He jer vel för döøj i våra så staår i käftn. (Det är väl därför ni är så stora i käften.)

BÅTUNGEN

Överkalixbornas avsaknad av sjöfart har gett nederkalixborna uppslag till åtskilliga historier, i vilka kustborna gett minsta möjliga plats åt både sjökunskap och intelligens hos sina bröder från inlandet.

Ett par överkalixbor hade kommit ned till ångbåtskajen på Karlsborg, där de stod och beundrade de på redan förankrade segelfartygen. Ett av dessa hade en slup vid sidan, vilket gav anledning till följande reflektioner:

— Sej do lillene din?

— Nå jeo.

— Men nåo få doo tråo lillåongen dina liot äta hela mytji, som en skå blöi leka stor so måora.

Med nedanstående övning i Kalix-mål

önskas våra läsare

En glad och trevlig SOMMAR.

Red. B-G Nilsson

Om kalixmålets "stjihåga".

Av Ernst Lundback

Första sammansättningsleden stji är stamstavelsen i skilja, kalixmålets stjili. Skil ingår även i flera andra ord och uttryck, stjeilja "skiljen" (vid isbildning), tala "skilligt" tala stjilit, dvs. tala så att man kan urskilja (förstå) vad den talande säger.

Ursprungligen torde stjihåga ha hetat stjihåga, men i har fallit bort, som så ofta har skett i språket. Ski(l)hage betyder då en gårdsgård, som skiljer två ågor eller områden från varandra. En sidoform till skilja är "skeda", som också betyder skilja. Ordet finns i bl.a. skedvatten (salpetersyra), som kan skilja guld kemiskt från silver. vidare i vävsked och sked (som man äter med), skede (om tid).

I kalixmålet heter sked stjir, vilket även är namnet på skatan (fågeln). Troligen kommer detta av att fågein ansågs stjälja (silver)skedar.

Ordet skeda motsvarar det tyska Scheiden = skilja. Under Hansatiden fick vi in ett stort antal tyska lånord i svenskan.

Ett närbesläktat ord med skilja är skäl, t.ex. i vävskäl, skäl i väv m.fl., vilka också betecknar något, som grenar sig eller skiljer sig ut från något annat. I kalixmålet heter det vegastjil, stjikloan (i väv) ("skiklove") och i stjil å potätis (ett skäl potätis).

Även skida hör till denna ordgrupp. Att åka skidor uttrycktes av många i min barndom med stjider "skidra".